

Културни развитак јеврејске жене у Србији.

Иако је данашња јеврејска жена у Србији, посматрана са европског гледишта, у потпуно културном смислу те речи, још у много чему заостала, она је ипак брже културно напредовала, но што је то било у народима који су имали постепенији и мирнији развитак. И баш у тим скоковима прогреса, у честим изменама и прелазима између само две генерације, матере и кћери, у томе и леже узроци недостатака њених. Ипак посматрана према модерној жени у данашњем смислу те речи, наша примитивна жена је каткада симпатичнија, а каткада и способнија да — као супруга и мати — одговори своме позиву.

Напредак је ипак очигледан, и ако не на свима странама.

Жене из патријархалних домова, школоване и васпитане у јеврејском духу, које богатство и мода нису одвојили од књиге и које прате све културне појаве — такве жене, код којих је у хармонији васпитање и интелигенција, несумњиво су најнапредније.

Ми ћемо расмотрити развитак јеврејске жене упоредо са јеврејском кућом.

Где год су Јевреји у Србији били насељени били су увек у заједници. Јевреји у Београду били су насељени на Јалији, поред Дунава. Јалију су сачињавале ове главне улице: Јеврејска, Солунска, данашња Принца Евгенија, које се и данас пружају од Душанове улице ка Дунаву, и улица Аврамова која иде упоредо са Дунавом. На простору, огра-

Благајница Јохана И. Леви — 1863.—1916.

ниченом тим улицама, дизале су се, на првом месту две Синагоге и зграда Црквено-Школске Јеврејске Општине. Око Синагога су били сплетови скромних јеврејских кућа. Из тога круга водиле су мале, узане улице служећи као пролази за главну улицу. Домови у овој улици били су својина богатијих Јевреја, а куће све саграђене на ондашњи начин: са ниским прозорима и вратима, свака са великим двориштем, пуним зеленила и цвећа. Дворишта су била везана малим пролазом са суседним домом.

У тим кућама живело се просто, побожно и патријархално. Женскиње се није никуд даље кретало од свога круга и родбине. Девојке су васпитаване за домаћице и супруге. И то све подједнако, и сиромашније и богатије. Како је била чешћа појава да имућнија кућа узме сироту девојку за обављање домаћих послова и чување деце, карактеристично је да таква девојка није била одвајана од стола и заједничке собе. Са њом заједно радиле су најтеже домаће послове и кћери домаћинове, са њом се заједно и забављале. Таква девојка била је стварно укућанка. Њу би домаћини обично удомили као своју рођену кћер.

Девојке су излазиле најчешће о празницима и са-стајале се са својим другарицама увек само по дану. У вече, када су родитељи приређивали посела, на којима су били само суседи и родбина, млађе жене и девојке забављале су се одвојено. Женско дете сматрано је као терет и брига у кући, и ко би имао више женске деце жалили би га као несрећног човека. Као можда и данас по селима и примитивним срединама, и у јеврејском кругу, пре шесдесетих година, није се женском детету, нарочито девојци, удавачи придавала индивидуална вредност. Гледало се само чија је, а не каква је. Родитељи су својој кћери излазили мужа, не питајући је за пристанак. Али удајом

би се њен положај знатно побољшао. Као жена, а нарочито као мати, Јеврејка је била већег угледа и поштовања, цењена и од мужа и од родбине. Она се тада већ смела слободније кретати и сама је управљала кућом. Све је ово било у времену када су породична осећања била врло јака, родбинске везе исто тако развијене а брак стајао на највишем моралном ниво-у. Тада се ретко знало за рђав живот у браку а развод је био још ређи случај. Разведена жена је била у врло тешком положају, нигде је нису радо гледали и примали, чак су је и родитељи и родбина осуђивали.

Традиције су нарочито чуване и биле светиње. Жена и мати, иако неписмена, васпитана у вери и традицијама, имала је начина да својој деци улије љубав и загреје их за све што је везано са вером, кућом и јеврејским обичајима. У колико су деца била одраслија, у толико су углед матере и њена вредност у кући све више и више расли. У породици су је ценили нарочито по томе како је васпитавала своју децу, како је водила кућу и како се опходила и понашала. Тако је, у ствари, жена давала правац домаћем животу и подизала углед куће. О примерним женама и матерама говорило се свуда с поштовањем и на њих је указивано као на примере за углед.

1860-тих година Јеврејке већ постепено напуштају стару ношњу и покривање косе. Како су им мужеви све више улазили у трговину и на тај начин долазили у везу са Србима и странцима, они су им доносили модернија одела по угледу на Србе (а ла србеска) и по угледу на запад. Тако је почела мода, неприметно, да улази у конзервативну и затворену јеврејску кућу. Живот излази из куће и женски свет излази из своје повучености. Око 1865 године помињу се и прве забаве са игранком. Девејке се ближе упознају са младићима и слободније се

крећу. Старији не могу већ више не узимати у обзир и мишљење девојачко при њеној удаји. Гледање кроз баштенске ограде и прозор губи своју чар. Спољни, нови живот је већ пробио зидове Гета и ушао у јеврејска дворишта и јеврејске куће.

Ни у том времену економске прилике нису штеделе жену, која тада ван куће беше неука и непрактична за живот. И тада је било сиромашних жена и незбринутих породица, у којима су матере или кћери морале радити за насушни хлеб — долазећи до њега много теже но данас. Не знајући никакав стручнији посао, те су жене морале радити најтеже кућевне послове. Тек доцније било је жена вичних шивењу и везу. Јер су жене са ширењем моде могле живети од кројачког заната.

Од установа најранијег датума јесте појава неке врсте дечијег забавишта или, тачније, обданишта специалне врсте. Имућније породице слале би, уз скромну награду, своју децу појединим сиромашнијим породицама, које би преко целог дана пазиле на поверену им децу и показивале би девојчицама примитивне ручне радове. Старије девојчице училе су шивење и вез. И то је било све, јер до школе и писмености ниједна није дошла у то време.

Културни развитак Јевреја на Истоку и оних на Западу уопште се битно разликује. Док су се ови други развијали у напредној западној култури и у своме развоју дали писце, научнике и јавне раденике на свима пољима — дотле су Јевреји на Истоку остали примитивнији и у свему заостали.

Јевреји у Србији бринули су се, у прво време, у погледу школовања, само о мушкој деци. Мушкарци су у велико одлазили у српске школе учећи истовремено и јеврејску књигу. Интересантно је и похвално забележити да су мајке одмах схватиле вредност и значај школе.

Приликом уписа мушког детета у јеврејску школу, приређивана је у родитељском дому читава мала светковина. Тога дана слао се поклон детињем учитељу, а друговима давани слаткиши. Упису детета у школу присуствовала је мати и најближа родбина. После тога су у кући примана честитања. Али у колико се обрађала већа пажња просвећивању мушког детета, у толико се на женско дете није даље мислило до да се удоми.

У то време Турци су још живели по неким градовима у Србији. У Београду их је било највише. За време бомбардовања Београда 1862. године, Јевреји су били међу првима, који су морали напустити своја огњишта и склонити се у Вишњицу и друга околна села. Те исте године, кад су се Турци из вароши морали повући у град, Јевреји прелазе у српско поданство. Ово је било од епохалног значаја по цео даљи развитак и живот Јевреја у Србији. Као грађани Србије они прилазе ближе Србима, имају заједно са њима исте грађанске дужности, служе војску и деле са њима и зло и добро, све до потпуног ослобођења од Турака.

Иако су Турци живели у неким варошима, Срби су већ тада имали своје културне тековине. И то не само у Београду, но у свима већим местима у земљи. У Београду су постојале основне школе код Саборне Цркве, на Теразијама и на Дорћолу. Када су, после бомбардовања, Турци напустили варош, почеле су се јеврејске жене слободније кретати и више излазити. И тек тада су Јевреји, угледајући се на Србе који су већ давно давали своју женску децу у школе, почели такође помишљати на школовање своје женске деце.

На молбу Јевреја, држава отвара 1864. год., прву основну школу за јеврејску женску децу, на Јалији. Прва наставница у овој школи била је Пијада Капетановићка

ранија учитељица у Голупцу. У прво време, и ако се осећала силна жеља за писменошћу и очеви једва дочекали отварање школе, мајке су нерадо давале своје кћери у школе, јер нису још увиђале њену потребу. Зато је број женске деце у школи био у почетку сразмерно врло мали. Али се убрзо почела осећати благодет школе и српске књиге; расла је жеља за знањем и напретком, жеља да се не изостане за новим временом. Тако је растао и број женске деце у школама. Важно је констатовати да су женска деца била прва која су унела из школе у кућу српски језик и српску песму. По улози у животу и васпитању, везана више за кућу и нежнија од своје браће, — женска деца, радознала и разговорна, преносила су све што су чула у школи у родитељски дом. Тако се неосетно почело у кућама све више говорити српским језиком. И ако се осећала потреба за вишим школовањем, ипак женска деца, из тих година, нису учили више од основне школе.

Али спољни утицај није био мали и он је допринео да се ранији живот све више и више мења. Поједине богатије јеврејске породице почињу се исељавати са Јалије у варош. Природно је да су њихове жене и кћери дошле у додир са ширим српским круговима и почеле примати нов начин живота — посећујући њихове забаве и посела. Мода је освојила све кругове и сталеже и постала потреба живота; по њој се — као и данас — врло често ценила вредност жене. Тада је већ настала разлика између сиромашних и богатих девојака: и по оделу и по начину живота. Јер је патријархални живот био изгубио своју драж и своје обзире.

Око седамдесетих година прошлога века, јеврејска женска деца још се не усуђују да продуже државне школе. Богатије девојке одлазиле су у једну приватну школу,

која је била под надзором Министарства Просвете, и у којој се учило нешто музике, страни језици и женски ручни рад. Покојни Светомир Николајевић, професор, предавао је у тој школи: српски језик, историју и географију. Курс учења трајао је једну до две године. Из ове школе, и ако отворене са најлепшим смером, због тога што су је могле посећивати само богате девојке, излазила је, мора се рећи, полукултурна жена која је била горда на своје веће школовање, и себе прецењивала над осталима. Иначе, кућа, породица и брак — и таквој жени остали су светли идеали. Сиромашније пак девојчице одавале су се више изучавању заната, користећи тиме и својима и својој будућности.

После седамдесетих година школа се све више и више похађа. Генерације које су одлазиле у школу улазиле су све више у српску историју, јер су биле сведоци многих значајних и судбоносних историских догађаја. У дечје душе уливала се све више љубав према земљи и српском народу.

Из тога времена бележимо једну значајну појаву, прву по свом облику у то доба. Јеврејске жене, и ако недовољно писмене, почеле су све више схватати своју дужност. По природи племените, по васпитању дарезљиве, оне оснивају 1874. год. Јеврејско Женско Друштво — руководећи се при томе милосрђем и љубављу према ближњима. То Друштво, коме су постепено прилазиле све жене, био је први знак већег културног напретка.

Ово доба — по психолошком развоју тадашњег друштва — било је доба у коме су појединци играли велику улогу у друштву. На супрот данашњем времену, у коме утицај масе преовлађује над утицајем појединаца, у оно време појединци су имали јаког уплива на ток друштвенога живота, и својом индивидуалношћу успе-

Нети Ж. Леоновић, пета председница

вали да читавим генерацијама утисну печат свога схваћања. При посматрању покрета, који су се у то доба појављивали, ми осећамо да су читаве покрете поједини људи водили својом личношћу и били оличење идеја читавих поколења. С тога говорити о јачем културном развоју, који се у то време опажа код јеврејске жене, значајно на првом месту говорити о оним личностима које су му дале смисао и правац.

Међу ученицама издваја се Регина Јелишева која прва, после основне школе, продужује школовање у вишим државним школама. Идеал је био ове младе, одушевљене девојке да постане учитељица и послужи своме народу и својој отаџбини. Имала је да преброди велике тешкоће, да би постигла свој циљ. Сем сиромаштва, с којим се стално борила, морала је сносити одвојеност својих другарица, који је нису разумевале и подозривост старијих који су је нерадо гледали. Све је она то храбро сносила и најзад успела у борби. Године 1879. свршила је школу и постала учитељица на Јалији. Тако је, после петнајест година рада у четвороразредној женској школи, дошла за помоћницу Пијадн Капетановићки њена ученица, Јеврејка. Већ тада се број ђака удвостручио и све је више растао. А када је 1882. год. уведена обавезна настава, број се деца на Јалији толико увећао да су у њој радиле четири наставнице.

Појава Регине Јелишеве као учитељице имала је великог утицаја на даље школовање и образовање женске деце. Она је имала високо национално осећање и знајући добро менталитет јеврејске деце, умела је најлепше утицати на њихову душу и уливати им чисту и велику љубав за све оно што је српско. Од тада је већ приличан број девојчица одлазио, после основне школе, у Вишу Женску Школу — тада једину установу у Србији за више обра-

зовање женске деце. Разуме се, тај је број био релативно још врло мали према броју женске деце у основној школи. У В.Ж.Ш. одлазиле су сиромашније девојчице да би доцније могле ући у државну службу. Богатије кћери одлазиле су у стране заводе, одакле су се обично враћале, после две године, са знањем неког страног језика, музике и литературе — разуме се ни мало темељним но потребним зато што је то била одлика богатих удавача. Највећи број женске деце одлазио је на учење ручних радова, да би дошао што пре до зараде.

Године 1885., за време српско-бугарског рата, Регина Јелишева за све време ради, скупља прилоге за болнице и, заједно са својим ученицама, спрема завоје за рањенике. За карактеристику јеврејске жене овога времена треба поменути држање Јеврејског Женског Друштва: оно је помогло Црвени Крст обилатим прилогом, који је пропратило писмом са речима: „за нашу браћу на граници“. — Не могући као државни службеник да иде на фронт за добровољну болничарку, Јелишева је толико загрејала за ову идеју своју младу рођаку Наталију Мунк, да се она прима те дужности и улази у национална и хумана друштва, у којима ради до своје смрти. Наталија Мунк је ученица Регине Јелишеве и наследница племенитих особина ове ретке девојке. У оно време обе су оне сматране за егзалтиране жене, и по судбини свих таквих душа њихова се величина и вредност осетила и признала тек после њихове смрти.

За нова схватања и културније тежње пут је већ био прокрчен. Губила су се преговарања и замерања старијих, ишло се напред стално и непрекидно. Прва на томе пољу — Регина Јелишева — апостолски је радила, жртвовала себе и показала којим путем треба поћи. Она је утицала на родитеље да школују своју женску децу; си-

ромашне ученице помагала је материјално само да не би напустиле школу. Деци је давала пуно полета и воље и омилила им учење. Значајно је да су у то време деца говорила српски и читала српску књигу.

Године 1887. имамо још једну јеврејску учитељицу Злату Барух, 1891. Сидонију Херцог, 1892. две: Регину Бенедик и Естиру Калмић, 1893. Јелину Алкалај и т. д. — Све су оне свршавале В Ж. школу са својим српским другарицама подједнако васпитане, и са истим идеалима.

* * *

Природно је да је културни развитак учинио да позната побожност код женског света мало попусти. Управо она побожност примитивних жена, у којој има и страха и сујеверја. Права побожност остала је, јер кад тога не би било наш културни напредак био би скупо плаћен. Код Јевреја је, наиме, религија тесно везана са традицијама, у којима лежи све наше васпитање и све оно што нас је сачувало и одржало. Традиције наше остале су увек јаке, нарочито у ширим масама народним, и одржале се до данашњих дана. Највеће чуварке традиције су, као и у српском народу, биле жене које су моћни васпитачи деце и ствараоци њихових карактера. Једино је модернистички, или тачније речено надри-културни утицај донео рђавих последица. Он је створио у женском свету антагонизам и завист, али срећом није рђаво утицао на морал, који се релативно одржао на достојној висини и до данас. Тежња за сталним културним развијањем била је увек јача код девојака и жена интелектуалних раденика. Остале, и ако школоване, удајом су губиле интересовање за нова знања и даље развијање. Оне су радо посећивале позоришта, волеле забавну књижевност, али је у свему томе било највише жеље за разонађењем и проводњом.

Највиша улоге жене као мајке и прве васпитачице детета остала је и даље у јеврејском свету на висини. Успех је био још и у томе што је српски дух ушао и у јеврејски дом. Мајке су успављивале своју децу српском песмом и будиле их нежним речима српскога језика. Оне су тако усадиле у душе дечије национално осећање и упутиле децу у живот као синове земље у којој живе. Више није било одвајања, лутања и верских предрасуда. Оно што је само пре шесет година изгледало немогућно, сада је било нормално и природно.

Културни развитак данашње јеврејске девојке иде напореда са њеном српском другарицом. Данас виђамо леп број Јеврејки не само у гимназијама већ и на универзитетима. Сем учитељица, имамо професора, лекара, правника, у књижевности истакнуту Паулину Лебл — Албала, а такође и на свима другим пољима. Али их највише има као чиновница по државним и приватним надлештвима. На свима тим пољима Јеврејка је савесна и озбиљна радница, која високо схвата свој позив. Она са својим преданим радом као користан члан друштва — достојно се одужује земљи коју искрено воли.

Као верно огледало постепеног културног развоја јеврејске жене у Србији служи нам Јеврејско Женско Друштво у Београду, које предњачи радом и напретком у свима правцима. Јер кад упоредимо јеврејске жене, које су пре 50 година у Јеврејској Мали, тадањем фактичком Гету, основале ово Друштво — са доцнијим генерацијама, које су постепено проширивале Друштвени рад, и паралелу повучемо до данашњих жена, које Друштво воде широких погледа и на путу су да уједине сва јеврејска женска друштва у Краљевини — добијамо симпатичан закључак да је Јеврејка била увек кћи свога доба у позитивном или доброме смислу те речи. Ако, пак спо-

собност за прихватањем онога што је савремено, схватимо као знак културе и сталнога напретка, онда менталитет јеврејске жене, осветљен са те стране, може потпуно задовољити.

Јеврејка је давно изишла из — Гета и довољно из предрасуда. Између школованих и модерних и оних без школе постоји несумњиво, и код нас, већа разлика и подвојеност но што би требало да буде. Нека интелегентне и срећне жене не забораве да су то постале од примитивних добрих матера и нека упуте, поуче и помогну оне које су још заостале, јер нису могле напредовати!

Маја месеца, 1924. год.
у Београду.

Јелена де Мајо.